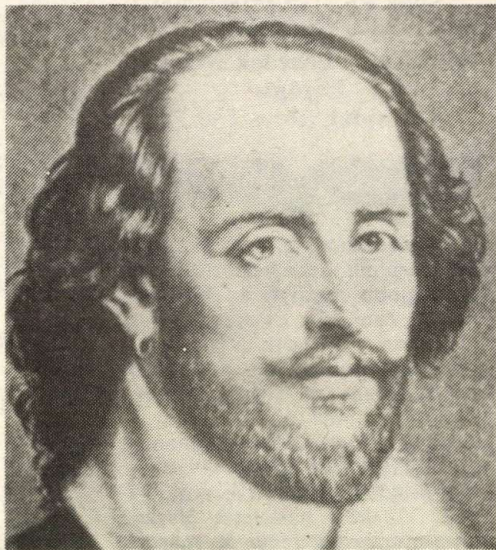

A teremtés magyar fele

Ha egy kiadó – mint most a Helikon – arra vállalkozik, hogy megjelentesse a Shakespeare-összest, annak terhét (és persze dicsőségét) veszi a vállára, hogy – Petőfi szavával – „a teremtés felé”-t adja ki. Ez pedig igazán nem könnyű feladat egy olyan országban, amelynek kultúrája egészen különleges, mondhatni személyes viszonyban van az érintettel: a Shakespeare nevű drámaíróval.

Műveit lefordítani, értelmezni, előadni, az előadásokat kommentálni mindig is izgalmakat okozó, úgynevezett presztizskérdés volt. Már a múlt században viták dúltak afelett, mely műveket ítélnék lefordítandónak az Akadémia, s melyeket hagyjon el. Ugyanakkor azonban már az az örök vita is elkezdődött, hogy melyik a jobbik fordítás: az-e, amit színészek és rendezők a maguk praktikus igényeihez igazodva „követnek el”, vagy az, amit tudósok, írók, költők gondos elemzés, sok-sok átdolgozás és javítás után tesznek közzé? Eleinte még azért is harcolni kellett (nem volt magától értetődő), hogy magukat az eredeti műveket kell – az eredeti nyelvből! – magyarra átültetni, s nem németből és más közvetítő nyelvekből, a történetet átdolgozható kanavásként kezelve nagyjából színpadra tenni. A reformkor hozta meg az áttörést – ekkortól érezhetjük úgy teljes joggal, hogy Shakespeare magyar szerző lett.

Vajon melyik más ország irodalomtörténetében fordult elő olyasmi, hogy a három legnagyobb akkor élő költője együtt vág neki a nagy drámaíró honosításának? Nálunk van erre példa. „Shakespeare Összes Színművei – Angolból fordítják: Arany, Petőfi, Vörösmarty – Pest, 1848” – íme, egy régi kiadás első kötetének kolofonja. S a történet később sem ereszkedik alább. Talán az egy János királyt kivéve nincs olyan Shakespeare-darab, amelynek pusztán egyetlen fordítása léteznék. Ketten, hárman, négyen, a Rómeónak például tudomásunk szerint nyolcan veselkedtek neki: Náray Antal, Vajda Péter, Gondol Dániel, Szász Károly, Zigány Árpád, Telekes Béla, Kosztolányi Dezső és Mészöly Dezső, s mindegyikük munkájában akad legalább néhány olyan sor, amelyik a többihez képest egyedül érvényesnek, legszebbnek, legjobbnak tekinthető. Vagy ott a Lear király esete, amelyet Vörösmartyt kívül Kosztolányi is lefordított, de

mindezek után még várt ránk meglepetés: Füst Milán csodálatos munkája.

És megértük, hogy a tökélyt elérő átültetések sem tabuk többé – bár színvonaluk egyelőre meghaladhatatlannak látszik –: Petri György, **Eörsi István** és mások egy-egy új színpadi koncepció kedvéért nekigyürköztek, hátha egy modernebb szóhasználat, egy köznapibb mondatfűzés, egyálta-

lán: a „mondhatóbb” szöveg a klasszikusok túlszárnyalását is lehetővé teszi. Ez ugyan egyelőre nem történt meg, de a pusztá próbálkozás tényét is támadó, a kísérletezés jogát is tagadó kritikai vihar hevülete azt feltétlenül jelzi, hogy a Shakespeare-magyarítás ügye eleven ügy, nem holt filológia, nem irodalmi beháború csupán.

Tucatjával lettek szállóigévé Shakespeare-sorok s az egyszerű néző is fájdalmasan kiált fel, ha a színházban nem szó szerint azonos formában hallja vissza, amit pedig ő is kívülről tud. Csaknem öltre mennek egy-egy fordítás bemutatásának, vagy félretételének cölögében a rendezők és a bírálók (lásd például Babits *A vihar*-jának esetét), másfelől pedig az is közismert tény, hogy ahányszor Magyarországon egy-egy Shakespeare-összes kiadása megjelent, rangot adott, számított, hogy valakinek a munkáját beleválogatták-e, vagy sem. S bár tudjuk, hogy volt idő – az ötvenes évek – amikor a fordítói munka gályapad volt számos letiltott alkotó számára, azért arról sem feledkezhetünk meg, hogy egy-egy Weöres Sándor-, Németh László-, Szabó Lőrinc-, Vas István- vagy Szabó Magda-fordítást, a magyar Shakespeare

remekeit, éppen ennek a sajnálatos irodalompolitikai kényszernek köszönhetjük.

Az is jellemző ténye a hazai Shakespeare-kiadások történetének, hogy a Kisfaludy Társaság egyik alapítójának, Tomori Anasztáznak például azért maradt fenn a neve, mint nagy magyar mecénásnak, mert a Társaság által megjelentetett Shakespeare-összes költségeit ő fedezte. (Vajon akadna-e ma követője a mostani gazdagok között, ha egy kiadó támogatást várna hasonló vállalkozásához?)

A Helikon gyönyörű kiadása éppen 370 évvel követi a világ legelső Shakespeare-összesét, az úgynevezett „first fóliót”. Legyünk rá büszkéek, hogy megjelenhetett – inaséges napjainkban annak jele ez, hogy nincs még veszve minden a könyvkiadásban sem: Shakespeare most is a teremtés magyar fele.

Nádra Valéria

**Shakespeare
Összes Művei
Helikon.**

1140 oldal, kötve 3900 Ft.

A színésznő drámája

Nem követ el indiszkréciót az *Ittfelejtett engem az Isten* című kulcsregény recenzense, ha fölfedi, ki az a nehéz sorsú, kiváló színművésznő, akiről és akiért a mű íródott. A szerző, *Kende Sándor* az ajánlással sem hagyott kétséget: *Dévy Kamilla* a hős, neki szánja könyvét. Neki, „és mindazoknak, akik szeretik”. Bár a szövegben mutatkozik itt-ott tapintatos, körülíró rejtjelezettség, az olvasónak nincs nehéz dolga, ha a művésznő még tehetségesebb, Kossuth-díjas leányának, „anyci” szemefényének, Dorottyának az emlékezetes alakításait kívánja fölildézni.

A közelmúltban kétszer is lepergett a televízióban az a dokumentumfilm, amelyre a regény zárófejezete utal: az egykor jogtalanul elítélt asszonyok és hajdani őrmesternőjük is újra fölkeresték a büntetőtábor, ahol az ötvenes évek elején dolgoztak, sínylődték, őrlődtek (bár Piroska őrmesternő semmiféle sínylődésről nem akar tudni persze).

Az *Ittfelejtett engem az Isten*, a dokumentum- és vallomásregény elegye, a szépirói eszközökkel is alakított életrajz valóban „nyitott könyv”, hiszen e tények már nemegyszer kaptak nyilvánosságot. Am akárhányszor s akárhány formában kapnak, a tragikus sors

nem szűnik elementáris hatást gyakorolni az olvasóra, nézőre.

A mű létrejötte mögött sok évtizedes mély barátság és szeretet munkált. Az író – aki maga sajnos már nem érthette meg könyve közreadását – az Összes Ádám álnév mögé rejtőzik mesélőként, így utalva arra, hogy hősnőjét a mindenkori Évának tudta, s hogy amit előad, visszatekintés, évtizedek összegzése, számon kérése, jankiáltása, mementója. A színésznő pályáját, életútját többször is méltánytalanság, jogfosztás, elítélés, rágalom törte meg, majd a betegség, amely végképp leparancsolta őt a színpadról.

Kendét talán a *Pátria Könyvekért* felelős kiadóvezető, Pozsgai Zsolt is serkentette a mű megírására: mint a pécsi színház volt mindenés és tehetséges drámaíró, erősen érdekelte a pécsi illetőségű író (és „könyvmester”) e roppant személyes és szerteágazó témája. Sajnálunk kell, hogy – bár a regény látszólag elnyerte végső formáját, s a halál tán csak akkor ütötte ki Kende kezéből a tollat, amikor pont került a „VÉGE” utáni „Nincs vége.” szavakra –, a kis fejezetekre bomló írás szerkesztésmódja, szövése tétetebb, dialógus-alakítása ziláltabb, mint azt a mégoly zaklatott életút, a sok szenvedés indokoltá tenné.

Kitűnik viszont az időkezelés eredetisége, az emlékezőtechnika. A stílusegység megintcsak – tudatosan? – hiányzik, ámde láttató erejű portrék villannak meg, főleg az 1945-öt követő magyar színház-történet vidéki fejezetéből.

Nem hagyható említetlenül a könyvtervező, művészeti szerkesztő Erky-Nagy Tibor meglelése. Mintha sejtelmes újságpapír-borító zárná magába a tényirodalom átíró könyvét. A fedlapra – utólagosan, gonddal ráapplikálva – Egry József *Mólón* című festménye került, s ez az elmosódó ketőskép a „szépen csúnya” szürke papírt nemesebb, távolibb, titkosabb régióba varázsolja. Oda, ahol az „ittfelejtő” Isten bizonyára tudja, miért történik, ami történik, s miért úgy szabta egy nagy tehetségű színésznő megrázó sorsát, ahogy kiszabta.

(– más)

**Kende Sándor:
Ittfelejtett engem
az Isten**

**Pátria Könyvek.
128 oldal, füzve 180 Ft.**